

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті розглядається комунікативна компетентність як складова професійної підготовки, розкриваються особливості мовленнєвої культури та культури спілкування майбутніх педагогів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, спілкування, мовленнєва культура, мовленнєвий етикет.

A communicative competence as constituent of professional preparation is examined in the article, the features of speech culture of future teachers open up.

Key words: communicative competence, communication, culture of speech, speech etiquette.

За останні роки в системі вищої педагогічної освіти відбуваються серйозні зміни стосовно структури вузів, змісту освіти, технологій навчання, в цілому спрямовані на побудову якісно нової освіти, здатної сформувати спеціаліста – вчителя, педагога, викладача – нового типу, готового до професійної самореалізації не лише в традиційній позиції педагога, але і в значно ширшій системі «людина – суспільство – людина». Сьогодні очевидно, що лише отримання знань і умінь не розв'язує проблеми освіти людини. Основна мета освіти – підготовка кваліфікованого спеціаліста, компетентного, готового до постійного професійного зростання. Професійна компетентність – це характеристика професійної підготовки, і освіченості людини. Важливою ознакою професійної компетентності майбутнього педагога є комунікативна компетентність.

Незважаючи на досягнення (в теорії і практиці) в галузі розв'язання проблеми формування комунікативної компетентності майбутнього педагога, доводиться констатувати, що проблема розробки педагогічних умов формування комунікативної компетентності вимагає особливої уваги. Це важливо, насамперед, тому, що комунікативна компетентність педагога виявляється не лише у вирішенні професійних завдань, а й в сприйманні ним, оцінюванні і розумінні світу за межами своєї професії, та в тому, наскільки розвиненою є його увага до іншої людини, вміння розуміти і сприймати інших, управляти ситуаціями спілкування, душевна чутливість. Саме від вчителя, викладача, педагога залежить, чи буде в школі, в колективі створена сприятлива демократична атмосфера, чи виступить учень в ролі активного суб'єкта, чи усвідомлює він себе повноцінною особистістю. Але, на жаль, при підготовці педагога недостатньо уваги звертається на вміння свідомо конструювати за допомогою мовних засобів взаємодію з учнями, батьками, колегами по роботі, розрізняти в процесі спілкування свої позиції та інтереси іншого, розуміти, що ваші погляди можуть не збігатися, і що мистецтво спілкування саме і полягає в умінні координувати

різні позиції та погляди, тобто будувати взаєморозуміння. Багатогранність та варіантність підходів до цієї проблеми зумовила актуальність даної наукової розвідки.

Метою статті є розкриття сутності комунікативної компетентності та особливості мовленнєвої культури студентів.

Проблемі вивчення різних аспектів комунікативної компетентності присвячені праці зарубіжних науковців (Е.Ф. Зеєр, І.О. Зимняя, Н.С. Колмогорова, Ю.М. Лотман), які розробили та дослідили різні напрями, підходи, типи, структурні компоненти багатоаспектного поняття «комунікативна компетентність».

У вітчизняній науці проблема комунікативної компетентності розроблена недостатньо: вивченню її окремих елементів присвячені праці українських науковців Ф.С. Бацевич, Є.М. Проворової, Д.М. Годлевської, М.П. Тимофієвої. Останнім часом ця проблема досліджувалася у контексті комунікативної культури, педагогічної проблеми, соціолінгвістичної теорії, психологічної науки. Однак комунікативна компетентність і як феномен в цілому, і його окремі компоненти, потребує подальшого систематизованого вивчення.

Термін «комунікація» (походить від латинського «communication») й означає єдність, передача, з'єднання, повідомлення) пов'язаний ще з дієсловом *communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную і розглядається як специфічна форма взаємодії людей, як процес обміну інформацією, як здатність до спілкування. Суміжний термін «компетентність» буквально означає узгодженість частин, відповідність, симетрію. Ця категорія використовується на різних рівнях із різним смисловим навантаженням і може означати особистісну сукупність якостей людини, поінформованої, обізнаної та здатної до прийняття обдуманих рішень в певній галузі діяльності. Терміни «комунікативний» і «компетентність» у поєднанні «комунікативна компетентність» одним з перших використав американський науковець Д. Хаймс у 70-х рр. ХХ століття в теорії структурної лінгвістики. Варто погодитися із твердженням сучасного російського дослідника Н.М. Долової про те, що, незважаючи на часте вживання у сучасній науковій літературі, категорія «комунікативна компетентність» характеризується невизначеністю дефініцій та понятійного апарату [2]. Комунікативна компетентність – це володіння складними комунікативними навичками та вміннями, формування адекватних умінь у нових соціальних структурах, знання культурних норм та обмежень у спілкуванні, знання звичаїв, традицій, етикету у сфері спілкування, дотримання пристойності, вихованість, орієнтація в комунікативних засобах, властивих національному, становому менталітету та рамкам певної професії [3, 481]. Сучасний вітчизняний вчений Ф.С. Бацевич наголошує на винятковості комунікативної компетентності, надаючи їй першості у ієрархії типів компетентностей особистості [1, 126].

Комунікативна компетентність як одна з основних складових професійної компетентності (а на думку деяких науковців і соціальної компетентності [3, 480]), розглядається сьогодні як результат розвитку професійних умінь –встановлювати психологічний контакт з аудиторією, управляти процесом спілкування, мовних та невербальних навичок, особистих якостей – доброзичливості, тактовності, об'єктивності, толерантності, організованості, ініціативності майбутніх фахівців, що сприятиме творчому вирішенню різноманітних завдань, що виникають у процесі спілкування. Нині вже мало бути хорошим фахівцем, необ-

хідно бути ще і хорошим співробітником, що означає уміння працювати в команді на загальний результат, брати участь в ухваленні рішень, уміння зробити зрозумілим сенс свого вислову для інших і розуміння точки зору своїх колег по роботі. Крім того, потрібно уміти працювати з інформацією, використовуючи різні інформаційні технології, продуктивно розв'язувати конфлікти, вміти публічно представляти результати своєї роботи, враховуючи змістовну критику.

Комунікативна компетентність, серед іншого, виявляється у володінні стратегією мовного спілкування, що забезпечує досягнення поставленої мети – завоювання авторитету, вплив на світогляд, прагнення до співпраці. Тому в структурі комунікативної компетентності важливе місце посідає мовленнєва (мовна) культура – знання основних законів функціонування мови й мовлення, вміння їх використовувати задля вирішення професійних завдань. Причому, мовленнєва культура та комунікативна компетентність, на думку зарубіжних дослідників, виступають у єдності [3, 481].

Основою педагогічної діяльності є спілкування як процес взаємодії педагога та вихованців, змістом якого є комунікативна співпраця: обмін інформацією, пізнання світу, організація спільної діяльності. Від рівня комунікативної компетентності педагога залежить і ступінь пізнавальної цікавості учнів, і мотивація до навчання. Мовна культура передбачає впевнене використання педагогом мовних засобів при вирішенні професійних завдань. Ф.С. Бацевич вказує на необхідність володіння засобами мовлення на основі знання законів мови на фонофонологічному, семантичному (лексичному, граматичному), структурно-синтаксичному рівнях [1, 123].

Російський психолог Є.В. Руденський в числі семи груп комунікативних складових окремо виділяє мовні уміння та навички, пов'язані з опануванням мовної діяльності і мовних засобів спілкування. До них він відносить уміння грамотно і ясно формулювати свою думку, досягати бажаної комунікативної мети, здійснювати основні мовні функції, говорити виразно, висловлюватися «цілісно», тобто досягати цілісності вислову, висловлюватися логічно і зв'язно, виражати в мовній діяльності власну оцінку прочитаного або почутого [4, 105-106]. При цьому особливу увагу варто приділити побудові фраз, простоті і ясності викладу думок, образній виразності, чіткій аргументації.

До сфери мовної культури як складової комунікативної компетентності входять правила мовленнєвого етикету – універсального мовленнєвого явища, притаманного усім народам. Кожна мова володіє власним запасом слів та виразів, що віддзеркалюють національну специфіку мовної ввічливості. Мовленнєвий етикет дозволяє встановити необхідний контакт зі співбесідником у певній тональності за різних обставин спілкування. Майбутньому педагогові важливо сформулювати звичку до певних норм мовленнєвої поведінки, що дозволить виховати особистість, яка в процесі комунікації здатна на певний рівень сприйняття інформації, впливу на неї та управління нею. Тому розвиток мовленнєвого етикету сприятиме формуванню ефективних міжособистісних стосунків і засвоєння мовлення як засобу культурної мовної взаємодії.

Безперечним є той факт, що володіння лише тактикою мовного спілкування як важливого компонента комунікативної компетентності недостатньо. Окрім мовної комунікації людина передає значну частину інформації за допомогою невербальних повідомлень, які можуть бути закодованими у рухах тіла (міміка, жести, пози), звуковому оформленні (висота, звучність, швидкість, ритмічність

звучання голосу), організації оточуючого середовища (простір, дистанція), використанні матеріальних предметів [3, 68]. Варто зазначити, що, попри численні вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження у галузі невербальної комунікації, створити єдину систему чи то словник невербальних повідомлень поки що не вдалося, а відтак ця проблема є достатньо невизначеною і спірною.

Важливість виховання комунікативної та мисленнєво-мовленнєвої культури студентів у професійній підготовці підкреслює вітчизняний науковець Г.М. Сагач [5, 187]. Цьому сприяє вивчення та практичне застосування вмінь та знань з таких навчальних дисциплін, як ділова українська мова, риторика, логіка, філософія, психологія, соціальна психологія, тренінг ділових комунікацій. Зважаючи на існуючу проблему розвитку комунікативної компетентності майбутнього педагога, слід визнати доцільним цілеспрямоване формування комунікативно значимих знань (про систему мови, мовотворчі поняття, види мовленнєвої діяльності) та практичних вмінь (вільне володіння мовою, вміння слухати, переконувати, навички професійного спілкування). Формування та розвиток комунікативної компетентності у студентів позитивно вплине на професійний рівень, творчу самореалізацію, удосконалення діяльності майбутніх педагогів: складових, необхідних спеціалістам для адекватної орієнтації у всіх сферах професійного та суспільного життя. Взаємозв'язок названих дисциплін ефективно впливатиме на процес формування комунікативної компетентності студентів та на досягнення мети спілкування – взаєморозуміння та самореалізації особистості.

У Рівненському державному гуманітарному університеті (РДГУ) на кафедрі культурології навчальні плани з підготовки бакалаврів (напрямок 6.020101 «Культурологія») передбачають дисципліни, що сприяють розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців. До них належать «Риторика» (8 кредитів) та «Тренінг ділових комунікацій» (6 кредитів). Упродовж навчального процесу зміст дисципліни «Риторика» охоплює знання історії та теорії ораторського мистецтва, сприяє розвитку мисленнєво-мовленнєвих умінь та навичок української мови, оволодінню мистецтвом слова, підвищенню культури мовлення, збагаченню словникового запасу, удосконаленню техніки мовлення.

Необхідність підготовки майбутніх фахівців до опанування таких важливих для педагогічної діяльності умінь, як мовна техніка ведення монологу та діалогу, підготовка до академічних та публічних виступів, мистецтво формулювання і постановки запитань зумовлює певні вимоги до їх мовленнєвої культури. Комунікативні якості мовлення пов'язані з такими обов'язковими вимогами до мови майбутнього педагога, як правильність, багатство, виразність, інформативність, точність, ясність, доступність, доцільність, чистота мови.

Підготовка та проведення практичних занять з дисципліни «Риторика» здійснюється з врахуванням різного початкового рівня мовної культури студентів, що зумовлює необхідність індивідуального підбору комплексу практичних завдань, який сприяє успішному її формуванню. Суттєве місце в процесі вивчення дисципліни відводиться самостійній роботі студентів, в процесі якої вони опанують знання, уміння і навички мовної діяльності. Результативною самостійна робота буде тоді, коли у студентів сформується потреба самовдосконалення, бажання оволодіти новими, невідомими, потрібними, важливими знаннями.

Під час вивчення дисципліни «Тренінг ділових комунікацій» студенти вивчають закони, види, форми та прийоми міжособистісної взаємодії та ділового спілкування, опановують техніку та технологію спілкування, засвоюють методику

основних прийомів, форм і методів комунікативного процесу, впливу на партнерів. Особлива увага приділяється розкриттю особливостей переконання у процесі спілкування, розумінню партнерами один одного та вмінню слухати.

Для досягнення мети в навчальному процесі використовуються ділові ігри, тренінги, що забезпечують високу пізнавальну активність студентів, формують практичні уміння й навички спілкування, розвивають їхню комунікативну компетентність. Успішне опанування теоретичним та практичним матеріалом дисципліни сприятиме вмінню ефективної комунікації та вибудовування взаємин, усуненню складностей спілкування, конфліктів та бар'єрів у навчальному колективі та педагогічній діяльності.

Вивчення навчальних дисциплін «Риторика» та «Тренінг ділових комунікацій» допоможе майбутнім педагогам удосконалити мовленнєву культуру, виховати дбайливе ставлення до рідної мови, сформувати вміння та навички володіння монологом та діалогом, підвищити ефективність спілкування – загалом сформувати та розвинути комунікативну компетентність. Варто зауважити, що кафедра культурології РДГУ приділяє належну увагу підготовці фахівців з високим рівнем комунікативної компетентності як складової професійної компетентності. Задля сприяння формування та розвитку комунікативної компетентності майбутніх вчителів та педагогів доцільним та необхідним вважаємо введення в університетські навчальні плани усіх педагогічних спеціальностей дисциплін «Риторика», «Тренінг ділових комунікацій» та інших. Така практика існує у провідних вищих навчальних закладах України, приміром у Київському Національному університеті імені Т.Г. Шевченка, Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова тощо.

Важливою складовою професійної компетентності майбутнього педагога є комунікативна компетентність як певний рівень сформованості особистісного і професійного досвіду взаємодії з оточуючими, необхідна майбутнім педагогам аби успішно функціонувати в професійному середовищі та суспільстві. Випускник ВНЗ повинен вільно володіти мовою, умінням організовувати і здійснювати процес комунікації, взаємодіяти з аудиторією, оскільки саме педагог створює в колективі атмосферу ефективного спілкування, відвертості, зацікавленості в набутті наукових істин і оволодінні практичними способами дій.

Перспективи подальших досліджень полягають у ґрунтовних та системних дослідженнях комунікативної компетентності як однієї з базових складових професійної компетентності і професійної підготовки спеціалістів у типі професій «людина – людина».

Література

1. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. *Доловова Н.Н.* Феномен комунікативної компетентності в контексте культури: некоторые аспекты становления: [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://sc-comm.ru/>.
3. *Куницына В.Н.* Межличностное общение: учебник для вузов / В.Н. Куницина, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
4. *Руденский Е.В.* Социальная психология: курс лекций / Е.В. Руденский. – М.: ИНФРА – М.; Новосибирск: НГАЭиУ, 1997. – 224 с.
5. *Сагач Г.М.* Риторика: навч. посібник для студентів серед. і вищ. навч. закладів / Г.М. Сагач – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – 568 с.